परिशिष्ट क

माधव घिमिरेसँग लिइएको अन्तर्वार्ता

प्रस्तुत **माधव घिमिरेका बाल कविताका प्रवृत्ति** शीर्षकको शोधको उद्देश्य प्राप्तिका निम्ति यस शोधकर्ताले विभिन्न मितिमा लिएको अन्तर्वार्ताको पूर्ण पाठ यहाँ दिइएको छ । यो अन्तर्वार्ता २०६४ साल कार्तिक २८ गते, २०७० साल मङ्सिर १५ गते, २०७० मङ्सिर २२ गते, २०७० साल मङ्सिर ३० गते, २०७० साल पुष ६ गते, पुष १६ गते, पुष २० गते, माघ १५ गते र २०७१ साल बैशाख २० मा उहाँकै निवासमा लिइएको थियो । यस अन्तर्वार्ताले उहाँका बाल कविताको अध्ययन गर्न र उहाँका बाल कवितात्मक प्रवृत्ति पहिल्याउन निकै सघाएको छ ।

यस शोधकर्ताले २०६४।७।२८ गते कविवर माधवप्रसाद घिमिरेसँग लिइएको अन्तर्वार्ता

शोधकर्ता : कविज्यू नमस्कार, यहाँलाई बालसाहित्य विशेष गरी बाल कविता लेख्ने प्रभाव र प्रेरणा कसरी मिल्यो ?

कविज्यू : नमस्कार, प्रेरणा ज्ञात र अज्ञात गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । कुनै विधामा कविले सिर्जना गर्न थाल्छ भने अज्ञात प्रेरणा वा सांस्कृतिक चेतनाले जे स्वीकार गर्छ त्यतैतिर ऊ लाग्छ । परम्परादेखि चल्दै आएको संस्कारले पनि उसलाई प्रभाव पार्छ । हाम्रा लोक साहित्यका बाल कविताबाट नै प्रभावित भएर बाल कविता लेख्न सुरु गरेको हुँ ।

ज्ञात प्रेरणा चाहिँ वि.सं. २००२ र २००३ का बिचमा भारतीय साहित्यकार रवीन्द्रनाथ र नेपाली साहित्यकार लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाका बाल कविताबाट बाल कविता लेख्ने प्रेरणा मिलेको
हो ।

वास्तवमा, अज्ञात वा संस्कारगत प्रेरणा, ज्ञात प्रेरणाभन्दा पनि प्रबल हुन्छ । त्यसैले संस्कारगत प्रेरणा अर्थात् हाम्रा प्रचलित लोकगीतहरूबाटै प्रभावित भएर बाल कविताको रचना गरेको हुँ ।

शोधकर्ता : कविज्यू, कहिलेदेखि बाल कविताको रचना गर्न थाल्नुभयो ?

कविज्यू : केही बाल कविता त २००२ र २००३ का बिचका लेख्न थालिसकेको थिएँ । वास्तविक रूपले कविता लेख्न थालेको त २००४ सालबाट हो । वि.सं. २००४ मा लमजुङ आधार स्कूलमा प्रधान अध्यापक भएर आफ्नो जिल्ला जाँदा केही बाल कविताहरू गुनगुनाएको, त्यसभन्दा अघि

पनि केही बाल कविता गाएको र लेखिसकेको थिएँ । गाएर लेखिएको वा लेखूँ भनेर लेखिएका अधिकांश बाल कविता आफ्ना छोराछोरीहरूलाई खेलाउँदा लेखिएका थिए । छोराछोरीलाई खेलाउँदा नै कविता स्फुरण हुन्थ्यो । कहिले त्यसैबखत लेखिहालिन्थ्यो भने कहिले फुर्सत नहुँदा पछि मात्र लेखिन्थ्यो ।

शोधकर्ता : कविज्यूको अहिलेसम्म प्रकाशित बाल कवितामध्ये पहिलो कविता कुन हो र त्यो कुन बाल कविता सङ्ग्रहको हो ?

कविज्यू : अहिलेसम्म प्रकाशित बाल कविताहरूमध्ये 'बस बस माहुरी बुधबार जाउली' कविता पहिलो हो । त्यो कविता **घामपानी** बाल कविता सङ्ग्रहभित्र परेको छ ।

शोधकर्ता : बालसाहित्यका बारेमा यहाँले भनेका र लेखेका कुन कुन पुस्तक वा पत्रपत्रिकामा छन् ?

कविज्यू : प्रत्येक जसो किताबको भूमिकामा मैले केही न केही लेखेकै छु । यसमध्ये पनि रामबाबु सुवेदीको पहिलो प्रकाशित बाल कविता संग्रहको प्रकाशनमा भूमिका लेखेको र यसैगरी कृष्णप्रसाद पराजुली आदि धेरै बालसाहित्यकारको बाल कविता संग्रहको बारेमा भूमिका लेखिदिएको थिएँ ।

शोधकर्ता : कविज्यू ! यहाँले बाल कविता नै रच्नुको कारणके हो र यसको प्रेरणा के हो ?

कविज्यू : कविहरूलाई सिर्जना गर्नको लागि केही विधा मनपर्छ, त्यसमध्ये लयात्मक विधा मध्येको बाल कविता कविताको जग नै हो । जन साहित्यमा बाल कविता छैन, त्यो साहित्यको जरो वा मूल माटो वा मुटुमा रहँदैन । अरू साहित्य अन्तबाट पनि ल्याउन सकिन्छ, माथि माथिको पढाइलाई मिलाएर पनि ज्ञान दोहन गर्न सकिन्छ तर गीत र बाल गीत अनुवाद गर्दा हो ..... हो नानी ..... हो ...... हो, थैया ...... थैया ...... थैया" जस्ता थेगा अन्य साहित्यिक कृतिमा पाइँदैन । बालकले जस्तो भाषा, भाव प्रकट गर्छ त्यो आफ्नै भाषामा गर्छ । जुन भाषामा बाल कविता रच्न सकिँदैन, त्यो भाषा जीवित साहित्य होइन । निपात, टुक्का आदि नभएको कविताले वास्तवमा त्यो देशको परिचय दिँदैन । हाम्रो आफ्नो नेपाली भाषामा धेरै चिज पाइन्छन् । बाल भाषाको चमत्कार अचम्म हुन्छ । जस्तै 'सुती गर, बाबु सुती गर' भन्दछौं । यी शब्दहरूको अनुवाद अरू भाषामा गर्न सकिँदैन । विविध जातिका कलेजामा यस्ता शब्दहरू लेखिएका हुन्छन् । प्रारम्भिक अवस्थाबाट उमेर बढ्दै गएपछि अर्थात् सातवर्षको भैसकेपछि बालकको शब्दभण्डार पूरा हुन्छ र ठूलासँग कुरा गर्न थाल्दछन् । मैले नेपाली लोक बाल कवितामा जस्तो शैली छ, त्यसैलाई आफूले पनि अंगालेर बाल कविताको रचना गरेको हुँ । लोक बाल कवितामा जुन लय छ, त्यही लय मेरो बाल कविताहरूमा पनि छ । आफ्नै नेपाली

लोकभाषामा भएको सरल भैकन पनि गम्भीर भाव प्रकट गर्न सक्ने जुन अभिव्यञ्जना शक्ति छ त्यसबाट म अत्यन्त प्रभावित छु । पहिले पहिलेका बाल कवितामा लोकलयको पङ्क्ति नै राखेको छु । त्यो बालगीत कुन लयमा लेखिएको छ भनेर खोज्न नपरोस् भनेर यसरी लेखेको हुँ ।

शोधकर्ता : विशेष गरी कविज्यूले कुन समयमा बाल कविताको रचना गर्नुहुन्छ ?

कविज्यू : कविताको स्फुरण र लेखनको समय दुईटा हुन्छ । एकपटक कविता स्फुरण हुन्छ र स्फुरण सपना, विपना, खुशी-चिन्तन, जुनबेला पनि हुन सक्छ तर लेखन चाहिँ मलाई एकान्त, शान्त बेला चाहिन्छ । मेरा केही बाल कविता प्रायः जसो मेरा साना छोराछोरीलाई खेलाउँदा खेलाउँदै स्फुरण भएर आएका हुन्थे । केही पङ्क्ति त्यही बेला लेखिन्थे । कहिले त्यही आँखाले हेर्दा ती बालबालिका फूलका कोपिला जस्ता देखिन्थे, अनि त्यस्तै कविता रचिन्थ्यो । कहिले उनीहरूलाई आफू घोडा बनेर डँडाल्नो वा पिठियूँमा राखेर खेलाउनु पर्थ्यो, कहिले हातमा बोकेर 'थैया नानी थैया' भनेर खेलाउनु पर्थ्यो । त्यस अवसरमा कविता स्फुरण हुन्थ्यो र अनि लेखिन्थ्यो । **घामपानी, बालालहरी** जस्ता बाल कविता सङ्ग्रहका कविताहरू मेरा छोराछोरीलाई खेलाउँदा लेखिएका हुन् भने **सुनपङ्खी चरी** बाल कविता सङ्ग्रहका केही कविता घरमा पालेको कुकुरलाई देखेर छोराछोरी रमाउँदा त्यही कुकुरलाई हेरेर लेखिएका छन् ।

शोधकर्ता : कविज्यूको विचारमा बाल कविता भनेको के हो ?

कविज्यू : बालभावलाई बालभाषामा जो प्रयोग गरिन्छ, त्यही नै बाल कविता हो । बालभाव चाहिँ सामान्य भन्दा अलिकति भिन्न अर्थात् ज्ञातबाट अज्ञाततिर जाने, जानेकै विषयबाट त्यसलाई अघि बढाएर बालहृदय, बालभाषा भएको, अरूचाहिँ कविताको जस्तै लय, सौन्दर्य, हृदय, चिन्तन जो सामान्य सिद्धान्त र बाल कवितामा पनि त्यही नै हो । पहिले बालकलाई उसको हात समातेर हिँडाइन्छ र पछि हात छोडेर बाटोमात्र देखाइन्छ, त्यसैगरी बाल कविता पनि बालकको अवधारणाले भ्याउने, उसको अवधारणामा कति कुरा आउँछ त्यही अनुसारको रचनालाई नै बाल कवितामा समावेश गरिनुपर्छ । बालकको निम्ति प्रौढले आफ्नै भाषामा लेखिदिने कविता बाल कविता होइन । बाल कविता बाल स्वभाव र बाल भाषा अनुसारको हुनुपर्छ । अरू चाहिँ प्रौढ कविता जस्तै भए पनिबालकले बुझ्ने हुनुपर्छ ।

बाल कवितामा बालकको उमेर सुहाउँदा आनीबानी, चालचलन हुनुपर्छ । प्रारम्भिक बालक अत्यन्त अबोध हुन्छ । अलि बुझ्दै जाँदा प्रकृतिसँग प्रश्न गर्न थाल्दछ 'पानी पर पानी पर' भनेर । अलि ठूलो भएपछि भात किन पाक्छ भनेर प्रश्न गर्न थाल्दछ । उसको आनीबानी, चालचलन उमेर अनुसार फरक पर्दै जान्छ । पछि ऊ जे पनि गर्न सक्छु भन्छ । जस्तै ९ देखि ११ वर्षको उमेरमा उसमा उत्साह हुन्छ । जे काम पनि गर्न सक्छु भनेर आँट देखाउँछ । बालक

जसको पनि अनुकरण गर्न सिपालु हुन्छ । उसको मानसिकताको विकास उमेरको क्रमले हुन्छ र त्यही उमेर अनुसारको विकास उसमा हुन्छ । ठुला मानिसका दृष्टिमा बालक चकचके हुन्छन् तर त्यो उनीहरूको खेल हो र त्यो खेल आफ्नै शरीर निर्माणको अज्ञात प्रक्रिया हो । अझ भनौं भने उसको मनभित्रको सिर्जनशीलताको अभिव्यक्ति हो । बालकको उमेर अनुसार आश्चर्य उत्सुकता, जिज्ञासा, साहस आदिलाई सुहाउँदो लय र छन्द बाल कवितामा दिनुपर्छ । जस्तै 'मै मिरिमिच्चे म्याँ म्याँ ब्रुक' बाल कविता ।

शोधकर्ता : बालकहरूका बारेमा यहाँको दृष्टिकोण कस्तो छ ?

कविज्यू : बालकहरू हाम्रा भविष्य हुन् । हामीले फूलबारीमा फूल लगाएर जसरी गोडमेल गर्नुपर्छ, त्यसरी नै बालकहरूलाई उनीहरूको स्वास्थ्यको निम्ति, मानसिक विकासको निम्ति बाल कविता, सङ्गीत, नृत्य इत्यादि दिएर हुर्काउनु पर्छ । 'बालकहरूलाई हामीले मुख्य दुई कुरा दिनुपर्छ :

(क) पहिलो - हाम्रो संस्कार र हामीले आर्जित गरेको ज्ञान र प्रवृत्तिको हस्तान्तरण उनीहरूमा गर्नुपर्छ ।

(ख) दोस्रो - आफ्नो युग अनुसार उनीहरू मौलिक किसिमले कसरी विकसित हुन सक्छन् ?

बालकहरू आजको हामीभन्दा पनि अझ उन्नत हुन सक्छन् । उनीहरूको मौलिक अभिव्यक्तिको कदर गर्नुपर्छ ।

यस कुराको निम्ति हामीले वातावरण मात्र तयार गर्नुपर्छ । हस्तक्षेप गर्नु हुँदैन ।

शोधकर्ता : बालसाहित्य र प्रौढ साहित्यमा के फरक छ ?

कविज्यू : बालसाहित्य र प्रौढ साहित्यमा फरक उमेर र भाषा चिन्तनमा छ । बाल साहित्यमा बालकको उमेर सुहाउँदो भाषाशैली, चिन्तन, लय आदि राखिएको हुन्छ भने प्रौढ साहित्यमा त्यसो हुँदैन । म बाल कविता बालकका निम्ति र अन्य साहित्य प्रौढका निम्ति रचना गर्दछु ।

शोधकर्ता : नेपाली लोक बाल कविता र कविजीका कवितामा के भिन्नता छ ?

कविज्यू : मैले नेपाली लोक बाल कविताबाट थेगो, निपात र वाक्यगठन लिएको छु । मेरो बाल कविताहरू पनि लोकबालशैलीका छन् । लोक बालशैलीका भए पनि विषयवस्तु बालकहरूलाई सुहाउने खालका आफ्ना घर वरपरका प्राकृतिक वातावरण, बालकहरूको बालापन आदिलाई लिएर कविताहरू रचिएका छन् । जस्तै **घामपानी** बाल कविता सङ्ग्रह लोकलयमा आधारित छ भने त्यसैगरी बिजुले र बिजुलामा बच्चालाई अन्तर्राष्ट्रियकरण बोध छ । जस्तै यसभित्रको एउटा कविता -

"हुलाकी ! हुलाकी, एउटा चिठी होला कि ।"

मा विश्व एकीकरणतर्फ बालबालिकाहरूलाई लगिएको छ ।

सङ्क्रमण कालमा बालकलाई कसरी सुरक्षित राख्ने, विश्व उन्नतितर्फ गईरहेको छ, मनुष्य एक हुनुपर्छ, हामी कुनै देश र राष्ट्रमा आबद्ध छौं । हाम्रो खास परिचय के हो, विश्व मानचित्रमा नेपालको कुन स्थान छ, विश्वका ज्ञान विज्ञान र बौद्धिक उपलब्धिमा नेपालीको स्थान कहाँ छ, हाम्रो शैली, संस्कृति कुन हो आदि कुरालाई विभिन्न बाल कवितामा सूक्ष्म तवरले समावेश गरेको छ । विश्व मानवमा अझै उदार मानवता सिर्जित भएको छैन । स्वार्थीपन बढ्दै गउको छ र त्यही मानवताको विकासको चाहना नै मेरा बाल कविताको चाहना हो ।

शोधकर्ता : यहाँले बाल कविता रच्दा कुन उमेर समूहका बालबालिकालाई ध्यानमा राखेर रच्नु भएको छ ?

कविज्यू : विशेष गरी मैले बाल कविता रच्दा ६-७ वर्षदेखि १३-१४ वर्ष उमेर सम्मका बालबालिकालाई ध्यानमा राखेर रचेको छु । मेरो कविताको पहिलो चरणमा ६ देखि ७ वर्ष उमेर समूहका बालबालिका पर्दछन् । त्यसपछि ९ देखि १० वर्ष उमेर समूहका र १३ देखि १४ वर्ष उमेर सम्मका लागि रचेको छु । मानव मस्तिष्कको विकास १४ वर्ष सम्ममा पूरा हुने भएकोले ७ वर्षमा बालबालिकामा काम चलाऊ शब्दभण्डार पूरा हुन्छ । यदि यी कुरा नबुझेर बाल कविताको रचना गरेमा कविता बिग्रन्छ । बालकका निम्ति भनेर हामीले हाम्रा अभिव्यक्ति वा उपदेश तिनीहरूमा लाद्नु हुँदैन । उनीहरूको उमेर सुहाउँदो भाषाशैली,भाव विस्तार हुनुपर्छ ।

शोधकर्ता : अन्त्यमा, कविज्यूको लेखनकार्य अहिले कसरी बितेको छ ?

कविज्यू : पहिलेको भन्दा अलि फरक छ । टेलिभिजनले गर्दा बदलिएको छ । बेलुका १०:३० मा सुत्छु, बिहान ६:३० देखि ७ बजेका बिचमा उठ्छु । बेला बेलामा विभिन्न कार्यक्रममा निम्तो आउँछ, त्यहाँ जाने र यस्तै समय लिएर आउनु भएका विद्यार्थी, शोधार्थी र साहित्यकारहरूलाई भेट दिने र फुर्सदको समयमा आफ्नै **ऋतम्भरा** महाकाव्यको लेखनमा व्यस्त रहन्छु ।

शोधकर्ता : कविज्यूलाई जीवनमा अरु केही सिर्जनात्मक इच्छा अधुरै छन् कि जस्तो लागेको छ ?

कविज्यू : यदि फेरि यति नै वर्ष समय पाएँ भने म शास्त्रीय सङ्गीत सिक्ने थिएँ । मलाई शास्त्रीय सङ्गीतमा ज्यादै रुचि छ, तर समयको अभावले गर्दा मैले त्यो सिक्न पाइन । मलाई शास्त्रीय सङ्गीत सुन्दा ज्यादै आनन्द आउँछ । शास्त्रीय सङ्गीत सबैले सिक्नुपर्ने सङ्गति हो ।

सन्दर्भ सूची

अर्ज्याल, अच्युतशरण (२०५८), "नेपाली बाल साहित्यको अध्ययन", अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, त्रिभुवन विश्व विद्यालय ।

अधिकारी, दिपेन्द्र (२०७०), 'राष्ट्रकविको जोश', **कान्तिपुर**, २०७०।६।१२, पृ. ६ ।

अधिकारी, पूर्णप्रसाद (२०६१), 'माधवप्रसाद घिमिरे र उनको बालालहरी कविता संग्रह एक अवलोकन', **वागीश्वरी**, वर्ष १६, अङ्क १२ ।

अवस्थी, महादेव (२०६१), 'नेपाली बालगीत/बाल कविता उपलब्धि' **शब्ददूत**, (वर्ष १, अङ्क १), पृ. ३७-४६ ।

... (सन् २००७), 'सय वर्षको नेपाली बालगीत र बाल कविता काव्यको ऐतिहासिक विकासक्रम, मूल प्रवृत्ति र उपलब्धि', **नेपाली बाल साहित्यको सय वर्ष** (वि.सं. १९५८-२०५८), काठमाडौं : नेपाल बाल साहित्य समाज, पृ. ३५-५० ।

... (२०६५), **नेपाली बालसाहित्यका विधा र तिनको लेखन प्रक्रिया**, काठमाडौं : एकता बुक्स डिस्ट्रब्युटर्स ।

उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०३६), **पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त,** काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

एटम, नेत्र (२०६१), **राष्ट्रकवि घिमिरे समीक्षात्मक अवलोकन** काठमाडौं : तन्नेरी प्रकाशन ।

कटुवाल, सीता (२०५०), "नेपाली बाल कविताको अध्ययन", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रिय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

कन्दङ्वा, काजीमान र अन्य (२०६४), **नानीहरूका गीत**, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

कुँवर, उत्तम (२०३७), **स्रष्टा र साहित्य,** काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

गौतम, तारानाथ (२०३७), "माधव घिमिरेको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको विवेचना", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

घिमिरे, अम्बिकादेवी (२०७१), "नेपाली बाल कवितामा लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको योगदान", अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय ।

घिमिरे, माधव (२०१०), **पापिनी आमा**, पुल्चोक : साझा प्रकाशन ।

... (२०१२), **घामपानी** (दो.सं.), काठमाडौं : जोरगणेश छापाखाना, माधवप्रसाद घिमिरे ।

... (२०१५), **गौरी**, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

... (२०१७) **राजेश्वरी** पुल्चोक : साझा प्रकाशन ।

... (२०२३), **राष्ट्रनिर्माता** काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

... (२०२५), **बाला-लहरी,** काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

... (२०२९), **घामपानी** (बाह्रौं सं.) काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार ।

... (२०३०), **आफ्नो बाँसुरी आफ्नै गीत**, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

... (२०३३), **किन्नर किन्नरी**, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

... (२०३८), **शकुन्तला**, (प.सं.), काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

... (२०५०), **विषकन्या,** काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

... (२०५३), **सुनपङ्खी चरी** काठमाडौं : एकता बुक्स डिस्ट्रिव्युटर्स ।

... (२०५३), **अश्वत्थामा**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

... (२०५४), **हिमालपारि हिमालवारि**, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

... (२०५५), **देउकी**, काठमाडौं : महाकाली घिमिरे ।

... (२०५७), **मनचिन्ते मुरली**, काठमाडौं : महाकाली घिमिरे ।

... (२०५७), **इन्द्रकुमारी**, पुल्चोक : साझा प्रकाशन ।

... (२०५८), **घामपानी,** ललितपुर :बालसाहित्य प्रवर्द्धन केन्द्र ।

... (२०५८), **चारुचर्चा** ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

... (२०५८), **बाललीला**, भक्तपुर : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र ।

... (२०६०), **चैत-वैशाख**, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

... (२०६१), **बालकुमारी**, ललितपुर : बसुन्धरा मान प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

... (२०६३), **बिजुले र बिजुला,** ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

घिमिरे, मोहनप्रसाद (२०५६), "बालसाहित्यकार माधव घिमिरे", अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर ।

घिमिरे, रमण (२०७०), 'कवि जन्माउने कवि', **कान्तिपुर**, २०७० असोज १२, पृ. क ।

चापागाईं, नरेन्द्र (२०४३), **केही सृष्टि : केही दृष्टि**, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

चूडामणि, बन्धु र अन्य (२०६०), **नेपाली बाल विश्व कोश**, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

ढुङ्गाना, गोविन्दप्रसाद (२०५०), **छन्दोहार**, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

त्रिपाठी, वासुदेव र अन्य (२०४६), **नेपाली कविता भाग ४,** (पाँचौं सं. २०६५ क), ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

त्रिपाठी, वासुदेव (२०६५ ख), **पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक परम्परा भाग २**, काठमाडौं : साझा प्रकाशन ।

दाहाल, राजेन्द्र (२०७०), 'राष्ट्रकविको युगमा हामी', **शिक्षक**, वर्ष ६, पूर्णाङ्क ६६, पृ. ३६ ।

निरौला, लेखप्रसाद (२०६३), **माधव घिमिरेका खण्डकाव्यमा अलङ्कार योजना** विद्यावारिधि अप्रकाशित शोध प्रबन्ध, महेन्द्र संस्कृत विश्व विद्यालय, दाङ ।

नेपाल, घनश्याम (सन् २००९), **शैली विज्ञान** (दो.सं.), सिलगढी : एकता बुक हाउस प्रा.लि. ।

नेपाल, शैलेन्दु (२०५९), **माधव घिमिरेका खण्डकाव्यको ध्वनि तार्Œिक अध्ययन,** अप्रकाशित विद्यावारिधि शोधप्रबन्ध, महेन्द्र संस्कृत विश्व विद्यालय, दाङ ।

... (२०६१), **राष्ट्रकवि माधव घिमिरे,** काठमाडौं : गण्डकी सामाजिक गुठी ।

... (२०७०), 'माधव घिमिरेको बालसाहित्य : एकसरो चर्चा', **नवप्रज्ञापन**, बालसहित्य विशेषाङ्क, पूर्णाङ्क : पृ. ६० ।

नेपाल सरकार (२०५०), बालबालिकाको हक हितको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन २०४८, **नेपाल राजपत्र**, वैशाख १ ।

न्यौपाने, सन्तोष (२०७०), 'कविता लेख्छन् कसोरी !' **नागरिक दैनिक,** २०७० भाद्र १५, पृ. ११ ।

... (२०७०), 'भँगेरा र भँगेरी तपाइँले लेख्या हो', **नागरिक** (जूनकीरी दैनिक) ।

... (२०७०), 'फेरिँदैछ बालापन', **नागरिक,** चैत्र २२ ।

पराजुली, रञ्जुश्री (२०५३), 'बालगीतमाला सुनपङ्खी चरी'**, बाल-साहित्य,** अङ्क ९, पृ. ६०-६२ ।

पराजुली, कृष्णप्रसाद (२०६२), **पन्ध्रतारा र नेपाली साहित्य**, ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

पाठक, गंगा र उमा लामा (२०६१), **केटाकेटीको समस्यालाई कसरी बुझ्ने,** काठमाडौं : नेसनल इन्सिटच्युट अफ साइकोलजी ।

... (२०६१), **स्वस्थ बाल विकासका लागि प्रभावकारी क्रियाकलाप,** काठमाडौं : नेसनल इन्सिटच्युट अफ साइकोलजी ।

पाण्डेय, ताराकान्त (२०५६), **प्रगतिवाद र कविता,** काठमाडौं : शिला योगी ।

पोखरेल, भानुभक्त (२०३९), **कवि घिमिरे र उनको काव्य चिन्तन,** ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

... (२०५९), **कवि घिमिरेको रचनायोग,** ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

प्रधान, प्रमोद (२०५७), **नेपाली बाल साहित्यको इतिहास,** काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन ।

... (२०६४), **प्रतिनिधि नेपाली बाल कविता,** काठमाडौं : विवेक सिर्जनशील प्रकाशन ।

... (२०६५), **नेपाली बाल वाङ्मय परिचय कोश,** काठमाडौं : मार्टिन चौतारी ।

... (२०६७), **प्रतिनिधि नेपाली बाल कविता**, काठमाडौं : वि.एन.पुस्तक संसार ।

भट्टराई, गोविन्दप्रसाद (२०३१), **पूर्वीय काव्य सिद्धान्त**, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

राकेश, रामदयाल (२०५५) **नेपाली साहित्य : विभिन्न आयाम,** ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

रानाभाट, शीला (२०६२), **नेपाली बाल कविता (२०४६-२०६०)** स्नातकोत्तर शोधपत्र, नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्व विद्यालय, कीर्तिपुर ।

लुइँटेल, वासुदेव (२०१२), **घामपानी,** काठमाडौं : माधवप्रसाद घिमिरे ।

वाग्ले, अनन्त (२०६०), 'कविवर माधव प्रसाद घिमिरे र बालबोलीका झङ्कार', **कविवर माधव घिमिरे अभिनन्दन ग्रन्थ**, काठमाडौं : कविवर श्री माधव घिमिरे राष्ट्रिय अभिनन्दन समारोह समिति ।

विष्ट, विवेक (२०६९), 'पहिलो रचना प्रकाशन', **गोरखापत्र**, २०६९ असार ३० शनिबार पृ. ख ।

शर्मा, बिन्दु (२०६२), **गीति नाट्य परम्परामा राष्ट्रकवि घिमिरे,** काठमाडौं : अक्सफोर्ड इन्टरनेशनल पब्लिकेशन ।

शर्मा, रामनाथ र सोती, एस. चन्द्रा (सन् १९८९-९०) **शिक्षा मनोविज्ञान**, आगरा : लक्ष्मीनारायण अग्रवाल ।

श्रेष्ठ, रमेश (२०४९), **नेपाली कविताका प्रवृत्ति** (ते.सं.), ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

सिग्द्याल, सोमनाथ (२०५८) **साहित्य प्रदीप** (पा.सं.), काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

स्थानीय विकास मन्त्रालय (२०५७), **बालबालिका तथा उनीहरुको अवस्था,** श्री ५ को सरकार, स्थानीय विकास मन्त्रालय, पृ. ४ ।

हुमागाईं, जनकप्रसाद (२०५६), **नेपाली बाल साहित्य**, काठमाडौं : सुनकोशी साहित्य प्रतिष्ठान ।